

Mgr. Marta Dušková

marta.duskova@cvtisr.sk

odbor elektronických informačných zdrojov

Sivá literatúra vo svete

Po zániku medzinárodnej organizácie **EAGLE** (European Association for Grey Literature Exploitation) a systému **SIGLE** (System for Information on Grey Literature) prebrala úlohu medzinárodnej organizácie pre sivú literatúru organizácia **GreyNet International** (www.greynet.org), ktorá vznikla v roku 1992. Jej cieľom je umožniť vzájomný dialóg, výskum a komunikáciu medzi organizáciami v oblasti sivej literatúry. Sivú literatúru chápe ako „*informácie produkované na všetkých úrovniach štátnej správy, akademickej obce, obchodu a priemyslu v elektronickej a printovej podobe, nevýdvané komerčnými vydavateľstvami, t. j. publikované v oblastiach, ktorých primárnou úlohou nie je vydávanie publikácií*“ (GreyNet International c2012). Do typológie sivej literatúry zahrňa aj také typy dokumentov, ktoré sa v niektorých krajinách sveta za sivú literatúru nepovažujú. Prehľad typológie sivej literatúry organizácie GreyNet International je dostupný na webovej adrese: <http://www.greynet.org/greysourceindex/documenttypes.html>.

Absenciu medzinárodnej databázy sivej literatúry (v minulosti systém SIGLE) sa snaží nahradiť novovzniknutá databáza **OpenGrey** (vznik v roku 2011), ktorej správcom a prevádzkovateľom je **Institut de l'Information Scientifique et Technique** (INIST) vo Francúzku (About OpenGrey c2012). INIST sa podujal na prevádzku databázy aj na migráciu dát z nefunkčnej databázy SIGLE a OpenSigle (pozn.: *nástupca systému SIGLE*). V súčasnosti je možné opäť sa zapojiť do medzinárodnej spolupráce a prispievať do OpenGrey bibliografickými záznamami sivej literatúry s prelinkovaním na plné texty dokumentov.

Sivá literatúra v Centre vedecko-technických informácií SR

Činnosti späté so zhromažďovaním, uchovávaním a sprístupňovaním sivej literatúry v Centre vedecko-technických informácií SR (CVTI SR) vyplývajú zo zákona č.183/2000 o knižniciach a zákona č. 535/2003 o povinných výtlačkoch periodických publikácií, neperiodických publikácií a rozmnoženín audiovizuálnych diel.

Zákon č. 183/2000 o knižniciach – Čl. 1 § 7 ods. 7 uvádza, že CVTI SR je „*koordinátorom spracovania knižničných dokumentov, ktoré spravidla v malých nákladoch vydávajú výskumné ústavy, vysoké školy, medzinárodné organizácie, orgány verejnej správy a iné právnické osoby a fyzické osoby a ktoré nešíri distribučná sieť vydavateľstiev*“. To značí, že ide o tzv. sivú literatúru, ktorá prináša nové, doposiaľ nepublikované vedecké a odborné poznatky z rôznych oblastí vedy a výskumu.

Podmienky pre zhromažďovanie a sprístupňovanie sivej literatúry v CVTI SR z hľadiska legislatívy vytvára aj **zákon č. 535/2003 o povinných výtlačkoch periodických publikácií, neperiodických publikácií a rozmnoženín audiovizuálnych diel**, ktorý upravuje povinnosť vydavateľov odovzdávať povinné výtlačky periodických a neperiodických publikácií a rozmnoženín audiovizuálnych diel určeným právnickým osobám v SR. Z hľadiska zhromažďovania a sprístupňovania sivej literatúry v CVTI SR je dôležitá povinnosť vydavateľov odovzdávať neperiodické publikácie do 500 ks a nad 500 ks. **V súčasnosti má CVTI SR právo povinného výtlačku na tieto druhy dokumentov vydávané nad 500 ks:**

- tlačoviny, napr. knihy, hudobniny, kartografické diela, grafika, špeciálne tlače, vedecké vysokoškolské kvalifikačné práce vydané tlačou, cestovné a výskumné správy vydané tlačou,
- firemná literatúra (určená verejnosti),
- normatívne dokumenty.

Z hľadiska povinného výtlačku publikácií do 500 ks má CVTI SR v nadväznosti na zákon č. 535/2003 nárok na povinné výtlačky nasledujúcich typov dokumentov vydávaných do 500 ks:

- firemná literatúra (určená verejnosti),
- normatívne dokumenty.

CVTI SR v súčasnosti nemá nárok na neperiodické publikácie vydávané do 500 ks: tlačoviny, napr. knihy, hudobniny, kartografické diela, grafika, špeciálne tlače, vedecké vysokoškolské kvalifikačné práce vydané tlačou, cestovné a výskumné správy vydané tlačou. Dôsledkom tejto skutočnosti sa do CVTI SR nedostávajú publikácie, ktoré patria do skupiny sivej literatúry.

Čo sa týka povinného výtlačku firemnej literatúry vydávanej do 500 ks, skutočnosť je taká, že právnické osoby produkujúce tento druh literatúry povinný výtlačok spravidla do CVTI SR neodovzdávajú, nakoľko o tejto povinnosti nevedia. CVTI SR by preto malo podniknúť potrebné kroky na upovedomenie celého spektra právnických osôb, ktoré firemnú literatúru produkujú v náklade do/nad 500 ks.

Svojim čitateľom a používateľom ponúka CVTI SR sivú literatúru prostredníctvom knižnično-informačných služieb priamo v CVTI SR. Sivá literatúra je prístupná absenčne (vypožičanie dokumentu mimo priestorov knižnice) i prezenčne (vo Všeobecnej študovni a v Študovni špeciálnej literatúry). Vo fondoch CVTI SR možno nájsť nasledujúce typy dokumentov sivej literatúry (v printovej alebo elektronickej forme), avšak žiadne z týchto zbierok dokumentov nie sú získaované a uchovávané v úplnosti:

- vedecké a odborné zborníky, zborníky z konferencií,
- vysokoškolské kvalifikačné práce (dizertačné práce),
- firemná literatúra (katalógy, prospekty, cenníky, príručky a návody na obsluhu strojov, výročné publikácie, jubilejné publikácie, veľtržné katalógy, firemné časopisy, adresáre firiem),
- patentové a normalizačné dokumenty.

V súvislosti so sprístupňovaním a vypožičiavaním sivej literatúry, normalizačných a patentových dokumentov môžu používatelia využiť rôzne typy knižnično-informačných služieb:

- výpožičné služby (absenčné, prezenčné),
- rešeršné služby,
- konzultačné služby,
- reprografické služby (kopírovanie, skenovanie),
- zaslanie naskenovaného dokumentu prostredníctvom emailu.

CVTI SR je od roku 2010 členom medzinárodnej organizácie GreyNet International a aktívne sa zapája do jej činností, o čom svedčí aj účasť na 13. ročníku medzinárodnej konferencie **GreyLiterature** s podtitulom „**The Grey Circuit – From Social Networking to Wealth Creation**“ („Sivý kruh – od sociálnych sietí k tvorbe bohatstva“), ktorý sa konal v dňoch 5. – 6. 12. 2011 vo Washingtone, D.C. v USA. Slovenskú republiku reprezentovalo Centrum vedecko-technických informácií SR s posterom „**The Central Registry of Publication Activity – CREPC – Information source of grey literature produced at slovak universities**“. Cieľom posteru bolo predstaviť medzinárodnej komunite sivej literatúry Centrálny register evidencie publikačnej činnosti spravovaný Centrom vedecko-technických informácií SR ako možný zdroj informácií o sivej literatúre produkovanej na vysokých školách v SR. CVTI SR je členom medzinárodnej pracovnej skupiny, ktorá pripravuje 1. verziu typologického slovníka sivej literatúry vytvoreného pomocou prelinkovania dát.

Východiská a možnosti pre vytvorenie úložiska sivej literatúry v CVTI SR

Cieľom CVTI SR do budúcnosti je vytvorenie národného úložiska sivej literatúry SR, ktoré by predstavovalo databázu sivej literatúry vo forme metadát a podľa možnosti aj plných textov. Správcom databázy by bolo CVTI SR, ktoré by ju sprístupňovalo online na internete používateľom CVTI SR, slúžila by najmä na podporu vedeckovýskumnej komunity v SR. Význam tvorby databázy sivej literatúry spočíva v poskytnutí informácií (metadát), ako aj plných textov dokumentov (priamo v e-podobe alebo vo forme zdigitalizovaných printových verzií), nakoľko sivá literatúra je špecifickým druhom dokumentov, ktoré nie sú šírené tradičnou vydavateľskou a distribučnou sieťou. Z tohto dôvodu je nateraz ťažké (niekedy až nemožné) zo strany používateľov a čitateľov dozvedieť sa o možnostiach prezenčného/absenčného vypožičania dokumentu sivej literatúry, ako aj o jeho samotnej existencii a umiestnení v materskej inštitúcii (sivá literatúra je v inštitúciách akoby „ukrytá“). Východiskom na naplnenie databázy sivej literatúry vo forme metadát (potenciálne aj plných textov) by v budúcnosti mohol byť **Centrálny register záverečných prác** a **Centrálny register evidencie publikačnej činnosti**, ktorých prevádzkovateľom je z poverenia *Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR* Centrum vedecko-technických informácií SR.

Vznik Centrálného registra záverečných prác (CRZP) je podmienený **zákonom č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách v znení neskorších predpisov** a **Metodickým usmernením č. 14/2009-R o náležitostiach záverečných prác, ich bibliografickej registrácii, kontrole originality, uchovávaní a sprístupňovaní**. CRZP slúži ako register spravujúci záverečné (bakalárske, diplomové, dizertačné) a kvalifikačné (rigorózne, habilitačné) práce produkované na vysokých školách v SR. Prácami sa začal naplňať v apríli 2010 (t. j. pre akademický rok 2009/2010). Využitie CRZP na účely vytvorenia úložiska sivej literatúry spočíva v možnosti migrácie/konverzie metadát popisujúcich záverečné a kvalifikačné práce. Nateraz je otáznne, či bude takáto migrácia/konverzia z právneho hľadiska možná.

Centrálny register evidencie publikačnej činnosti (CREPČ) vznikol v roku 2007 na podnet *Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR*. Do CREPČ prispieva v súčasnosti 27 vysokých škôl (všetky verejné a štátne, niektoré súkromné). Bibliografickú registráciu a evidenciu publikačnej činnosti upravuje **Smernica č. 13/2008-R o bibliografickej registrácii a kategorizácii publikačnej činnosti, umeleckej činnosti a ohlasov** (v súčasnosti sa pripravuje jej novelizácia). Využitie CREPČ na účely vytvorenia úložiska sivej literatúry predstavuje:

1. migráciu/konverziu metadát relevantných zdrojov sivej literatúry vydávaných na jednotlivých vysokých školách v SR aj v iných inštitúciách;
2. podklad pre vyhľadávanie relevantných zdrojov sivej literatúry produkovaných v akademickom prostredí SR na základe kategorizácie diel v rámci publikačnej činnosti.

Problematické aspekty vytvorenia úložiska sivej literatúry

V súvislosti s vytvorením úložiska sivej literatúry v CVTI SR a s digitalizáciou niektorých printových zdrojov sivej literatúry priamo v CVTI SR (Digitalizačné pracovisko, Dátové centrum pre výskum a vývoj) a ich sprístupnením pomocou webového rozhrania pre odbornú i širokú verejnosť sa vynára niekoľko problematických otázok, ktoré je potrebné vyriešiť pred realizáciou tvorby úložiska sivej literatúry:

1. právne otázky týkajúce sa vybudovania úložiska, konverzie metadát z iných systémov, autorských práv a licenčných dohôd so spolupracujúcimi inštitúciami (nutnosť vypracovania komplexnej právnej expertízy);
2. riešenie otázky systémových, kapacitných, prevádzkových a finančných nákladov na tvorbu a prevádzku úložiska sivej literatúry v CVTI SR;
1. určenie priorít v oblasti získavania a sprístupňovania jednotlivých zdrojov, druhov a typov dokumentov sivej literatúry; určenie priorít z hľadiska formy dokumentov sivej literatúry (printové/elektronické/zdigitalizované zdroje).

Záver

CVTI SR v súčasnosti stojí pred neľahkou úlohou vybudovať úložisko sivej literatúry SR, ktoré by malo byť verejne prístupné prostredníctvom webového rozhrania. Cieľom vybudovania úložiska je mapovať produkciu sivej literatúry v SR, nakoľko sivá literatúra patrí k špecifickému druhu literatúry, ktorá nie je produkovaná vo veľkých nákladoch a nešíri sa tradičnou vydavateľstvom a distribučnou sieťou.

CVTI SR je členom medzinárodnej organizácie GreyNet International a aktívne sa zapája do jej činnosti.

Použitá literatúra

About OpenGrey. c2012. [online]. [S.l.] : [s.n.], c2012. [cit. 2012-03-09]. Dostupné na internete: <<http://www.opengrey.eu/about>>.

GreyNet International. c2012. [online]. [S.l.] : [s.n.], c2012. [cit. 2012-03-09]. Dostupné na internete: <<http://www.greynet.org/greynethome.html>>.

Metodické usmernenie č. 14/2009-R o náležitostiach záverečných prác, ich bibliografickej registrácii, kontrole originality, uchovávaní a sprístupňovaní. 2009. [online]. Bratislava : Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, 2009. [cit. 2012-03-09]. Dostupné na internete: <http://www.crzp.sk/dokumenty/02_Metodicke_usmernenie_14_2009_R.pdf>.

Smernica č. 13/2008-R o bibliografickej registrácii a kategorizácii publikačnej činnosti, umeleckej činnosti a ohlasov. 2008. [online]. Bratislava : Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, 2008. [cit. 2012-03-09]. Dostupné na internete: <http://www.crepc.sk/smernica_2008.pdf>.

Zákon č. 183/2000 Z. z. o knižniciach, o doplnení zákona Slovenskej národnej rady č. 27/1987 Zb. o štátnej pamiatkovej starostlivosti a o zmene a doplnení zákona č. 68/1997 Z.z. o Matici slovenskej. 2000. [online]. Bratislava : Ministerstvo kultúry a cestovného ruchu SR, 2000. [cit. 2012-03-09]. Dostupné na internete: <<http://www.culture.gov.sk/umenie/legislativa/zakony/183/2000>>.

Zákon č. 535/2003 Z. z. o povinných výtlačkoch periodických publikácií, neperiodických publikácií a rozmnoženín audiovizuálnych diel. 1997. [online]. Bratislava : Ministerstvo kultúry a cestovného ruchu SR, 2000. [cit. 2012-03-09]. Dostupné na internete: <<http://www.mksr.sk/umenie/knizna-kultura/zakon-212/1997>>.

Zákon č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách. 2002. [online]. Bratislava : Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, 2007. [cit. 2012-03-09]. Dostupné na internete: <http://web.tuke.sk/lf/legislativa/131_2002.pdf>.